

GRÁFIK IMRE

TOVÁBBGONDOLÁSOK A NÉPMŰVÉSZET ÉRTELMEZÉSÉRŐL

(A RÉPCELAKI BETONKERÍTÉSEK KAPCSÁN)

Több évtizedes néprajzkutatói, muzeológusi munkásságom során gyakran kerültem olyan helyzetbe, hogy hol elméleti megközelítés, hol gyakorlati feladat kapcsán, részben önmagam számára, részben a szakterületem szempontjából, definiálnom kellett a *népművészet* fogalmát. Ebben természetesen nem voltam egyedül. Elég talán csak arra utalnom, hogy a népművészeti stúdiumok egyetemi oktatójaként Verebéli Kincső (vissza-visszatérően) foglalkozott a népművészet értelmezésének kérdésével, s megállapította: „Valamennyien, akik a néprajz – folklorisztika – valamely ágát műveljük, különösen, ha múzeumban dolgozunk, előbb vagy utóbb szembekerülünk azzal a kérdéssel: mi a népművészet?”¹

Első olvasatra (hallásra) akár zavarba ejtőnek is tűnhet, hogy egy nagy múltra visszatekintő tudományterület művelői hol enyhébb, hol erősebb kételyekkel viszonyulnak szakterületük alapkérdéseire. Valójában azonban – legalábbis az én felfogásomban – ez nem a néprajz/tudomány elbizonytalanodásának jele, hanem éppen ellenkezőleg: a tudományos szemlélet olykor erősen ön/kritikus megújulási törekvése; a felhalmozott ismeretekre épülő kutatói igényesség megnyilvánulása. Ilyenformán nem meglepő, hogy szinte amióta először szembe kerültem a népművészet értelmezésének problémájával, a kérdésfelvetés jelen van munkásságomban.²

Legutóbb az *Ethnographia* hasábjain tettem közzé a *Viták, vélemények* rovatban e téren gondolataimat, azzal zárva, hogy: „...a népművészet értelmezésének vissza-visszatérő kérdésfelvetései nem feltétlenül a fogalom bizonytalanságát jelzik. Sokkal inkább a pontosítást, az árnyalást, újabb és újabb elméleti-módszertani megközelítések és konkrét műtárgyelemzések révén a népművészet lehetséges legteljesebb értelmezését szolgálják... tanulmányommal céloim elsősorban az volt, hogy bizonyos álláspontok, szempontok, nézetek fölidézésével a tisztázás folyamatát elősegítsem, mégpedig annak érdekében, hogy mind a

1 VEREBÉLYI Kincső: Tárgyilagos megjegyzések a népművészetről. In Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, 2003. 25–28. (25. old.)

2 Vö.: HÁLA József – MÁTÉ György (összeállította és szerkesztette): *Varia Bibliographica – GráfiK Imre köszöntése*. EFI Communicationes 13. Budapest, 2004. 46 old.

klasszikus néprajztudomány, a néprajzi muzeológia, vagy éppen a tágabb kulturális antropológia, illetve a művészetelméleti és művészettörténeti kutatások népművészet interpretációi közelítsenek egymáshoz.”³

Voltaképp egyetértek azzal a problémafelvetéssel és gondolatmenettel, mely szerint: „Gyakran teszik fel a kérdést: ha megszűnik a hagyományos paraszti kultúra, miért van még szükség a néprajztudományra? Ezzel párhuzamosan: ha már csak elvétve él együtt funkcionálisan a hagyományos paraszti világgal a kézművesség, a néptánc és a népzene, akkor létezik-e még a népi kultúra, van-e máig élő népművészet?”

Az európai társadalom változásából, a parasztság egyre gyorsabb ütemű megszűnéséből, az akkulturációból, valamint a globalizációból következő társadalmi átforgatórendszerrel párhuzamosan szükségesszerűvé teszi, hogy a népi kultúra művészeti, közművelődési értelmezése időről időre megújuljon.”⁴

Más megközelítésben, illetve megfogalmazásban valójában arról van szó, hogy: „A XXI. század elején jelentkező ’népművészet’ nem lehet ugyanolyan, mint egy évszázaddal vagy akár csak 50 évvel ezelőtt, hiszen megváltoztak a társadalmi-gazdasági körülmények, s ezzel együtt az életmód, a szükségletek az izlésformáló tényezők. Mások a készítőik, és nem ugyanazok a felhasználók sem, nem is beszélve az alapanyagokról. Ez nem jelenti azt, hogy jelen állapotunkban nem beszélhetünk már népművészetről. A fogalom használatát kell megváltoztatni, átértelmezni, mivel olyan tárgyalóképpel van dolgunk, akik tevékenységükhöz elsősorban a hagyományos tárgykészítési technikákat alkalmazzák, ezt fejlesztik tovább.”⁵

Jelen tanulmányomban eltekintenek a nagyobb mértékű elméleti, fogalmi, értelmezési nézetek és viták áttekintésétől.⁶ Fölidézni is csak olyan véleményeket szándékozom, amelyek az úgynevezett „élő népművészet”-re, a „népi iparművészet”-re vonatkoznak, illetve a népművészet továbbélésének lehetőségeivel foglalkoznak.⁷

Induljunk ki abból, miszerint: „Közismert, hogy a ’népművészet’ fogalmának van egy tágabb és egy szűkebb értelmezése: e fogalomhoz soroljuk a népköltészetet, a népzene, néptáncot és a népi díszítőművészetet. Ez utóbbi szinonimájaként is használjuk a ’népművészet’ kifejezést.”⁸

3 GRÁFIK Imre: A népművészet szűkebb és tágabb értelmezéséről. *Ethnographia* 128. évf. 2017/4. 710–730.

4 BALOGH Balázs: A népművészet ma – lehetőségek, nehézségek, az együttműködés esélyei. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 2011. 11–17. (14. old.)

5 G. SZABÓ Zoltán: Tárgyak – alkotók – minőség – hitelesség: a népi iparművészet jelene és jövője. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 2011. 85–92. (86. old.); Ezen értelmezés kapcsán jegyzi meg G. Szabó Zoltán, hogy voltaképp Füzes Endre korábbi meghatározása nyomán jár: „Az a művészeti mozgalom, melyet népi iparművészetnek nevezünk, nem a történeti népművészet egyenes és spontán folytatása, hanem a történelmi örökség tudatos vállalásán, továbbfejlesztésén alapuló, önálló művészeti ág.” G. SZABÓ Z. 2011. 86. old. 4. jegyzetpont.

6 Felment ez alól Verebéli Kincső több e vonatkozású értekezése, tanulmánya, mint például VEREBÉLYI Kincső: A népművészet határai. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 2011. 139–155. (különösen 147–149. és 152. old.)

7 Vö. GRÁFIK Imre: A kézműipar és a népművészet hatásterülete (Műfajok, mesterségek rendszere) *Zalai Múzeum* 18. *Petánovics Katalin 70 éves*. Zalaegerszeg, A Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága. 2009. 111–122.

8 VEREBÉLYI K. 2011. 139.; továbbá: „A ’népművészet’ fogalom bevezetésében, elterjesztésében és fenntartásában – minden szakmai kifogás ellenére Malonyai Dezső népművészeti kötetei máig alapvető jelentőségűek.” VEREBÉLYI K. 2011. 144.

Látszólag tehát egyszerűnek tűnik az értelmezés. „A költészet, a zene és tánc esetében a vizsgálandó anyag megállapítása nem olyan nehéz feladat, mert a megjelenés környezetéről könnyebb következtetni azt a hordozót, amelyet adott műfajba sorol be a kutatás... A tárgyak esetében azt kell belátni, hogy azok artefaktumok, azaz egyszerre használati tárgyak, amelyek esztétikai többlettel is rendelkezhetnek.”⁹

Bonyolultabb a helyzet az anyagi műveltség, a tárgyi kultúra terén. „Az anyagi kultúra kutatói az anyag, technika, az előállítás módja és a használata szerint csoportosították a tárgyakat. Ez a felfogás az alapja a múzeumi gyűjtemények létrehozásának, a tárgykatalógusoknak, a néprajzi és a népművészeti áttekintéseknek. Attól függően, hogy a 'nép', a 'népi kultúra' néprajzi felfogásában a termelés–fogyasztás körei hogyan határozódnak meg, bővíthetnek és szűkülhetnek a néprajzi tárgy/népművészeti tárgy 'ágazatai', azaz 'határai'.

A XX. század fordulóján még egyáltalán nem dőlt el, hogy a paraszti tárgyuniverzumban mi a művészi tárgy, mi nem az. A *Pallas Nagy Lexikon*ában, amely az első nem fordításon alapuló magyar lexikon, címszóként szerepelnek a *háziipar*, *népipar*, *iparművészet*, *diszítóművészet*, *fegyházipar* kifejezések, a 'népművészet' azonban még nem.”¹⁰

Már az eddigi – mértéktartóan földézett megközelítések során látható, hogy milyen eltérések figyelhetők meg a népművészet fogalmának értelmezésében. Az anyagi műveltség, a tárgyi kultúra felől nézve: „A néprajzi/népművészeti tárgynak a háromféle megközelítés háromféle funkciót tulajdonított:

- a) a háziiparok piacképes termékeket hozhatnak létre, amelyek a nemzetgazdaság növekedéséhez járulhatnak hozzá;
- b) a paraszti archaikus életmód kellékei régmúlt idők gondolkodásának tárgyi bizonyítékai;
- c) a néprajzi tárgyak esztétikai minőséget hordoznak.

... kénytelenek vagyunk tudomásul venni azt, hogy mennyire nézőpont kérdése a népművészet meghatározása. Az erre vonatkozó kísérletek a kezdetektől fogva küzdenek azzal a problémával, hogy megvonják, körvonalazzák a népművészet határait, mibenlétének kritériumait.”¹¹

A c. pontban foglaltakkal kapcsolatban elgondolkodtatóak a Közép-Európa egyik legnagyobb közgyűjteményével, a budapesti Néprajzi Múzeummal kapcsolatos megállapítások: „A Néprajzi Múzeumban az esztétikai megfontolás, ami nagyon leegyszerűsítve a »népművészetnek« nevezett dolgokhoz kapcsolódik, mindig is fontos szerepet játszott. A magyar közgondolkodás ezzel kapcsolatos ismeretei – a tárgyat tekintve – alapvetően ennek a múzeumnak az anyagából kristályosodtak ki, hiszen a mi gyűjteményeink jelentik a népművészeti albumok, kiadványok, a témáról szóló filmek fő forrásait. A népművészet kérdései azonban soha nem álltak önállóan, hozzá tartoztak az etnográfiai gondolkodáshoz, ami a közelmúltig a történetiség jegyében fogant. Nem véletlen, hogy nem is tudunk – de a magyar néprajz egésze sem tud – egy koherens művészettudományi népművészet-elméletet felmutatni. Megjegyzem, az ilyesmi másutt is ritka, ugyanakkor a művészi alkotások, valamint az alkotófolyamat társadalmi – etnográfiai – kontextusának vizsgálata a művészetelmélet szempontjából is messzemenően releváns.”¹²

9 VEREBÉLYI K. 2011. 144.

10 VEREBÉLYI K. 2011. 144.

11 VEREBÉLYI K. 2011. 144.

12 Lásd Fejős Zoltán főigazgató gondolatait – annak kapcsán, hogy a Néprajzi Múzeum, több mint 100 éves ideiglenes elhelyezését követően, várhatóan új, kifejezetten múzeumnak tervezett épületbe költözhet: http://archiv.magyar-muzeumok.hu/tema/746_nem_ingatlancsere_a_neprajzi_utja_a_muzeumi_negyedbe (letöltve: 2018. augusztus 28.)

Az ipari forradalom előtti világ, az európai népesség, az egykori társadalom többségét kitevő írástudatlan parasztság munka- és használati eszközeit, házberendezési tárgyait, kézműipari és kulturális alkotásait a nemzeti kultúra részeként értelmező néprajz, mint történettudomány múzeumokba gyűjtötte anyagát. Azonban: „Az utóbbi évek során az európai néprajz művelői közül egyre többen tették szavá, hogy a múzeumi gyűjtemények összefüggésükben áttekinthetetlenek, és ily módon aligha alkalmasak egészükben véve arra, hogy értékelésük nyomán megvonják a népi-nemzeti kultúrák mérlegét. Többen felhívással is fordultak a szaktestületekhez: gyorsítsák meg a számbavételt, ha lehet – nemzetközileg koordinált szempontok szerint. Az összefogás türelmetlen sürgetése mögött ott bujkált a kétely, a ki nem mondott kérdés: mennyiben tekinthetők a múzeumok néprajzi gyűjteményei a tudomány forrásának?” Azaz: „Az elmondottakból úgy fest a dolog, mintha kizárólag a mezőgazdaság és az ipar történelmi kapcsolatainak illusztrálására adna módot a néprajzi múzeumok tárgyi gyűjteményeinek vizsgálata. Valószínűleg jóval több lehetőség kínálkozik,…”¹³

A lehetőségek (és a kutatói kötelezettség) pedig a kultúra, a műveltség, a tárgyi világ alakulásában végbemenő jelenkori folyamatainak figyelembe vételével tovább növekednek.¹⁴

Aligha vitatható: kritikus a helyzet annyiban, hogy a viszonyulás és „az értelmezés bizonytalanságait közvetítik azok a fel-felbukkanó újabb elnevezések, amelyek az előzményektől való eltérést vagy éppen valamiféle folytonosságot sugallnak. A 'tárgyalkotó népművészet' az előbbire, az 'élő népművészet' az utóbbira példa. Ez a kifejezés egyébként a 'népi iparművészet' helyébe lépve azt a látszatot kelti, mintha az ajándékboltokban ma is egy régi művészi tevékenység folytatásaként valójában ma is létező munkálkodás garantált minőségű termékét lehetne megvásárolni.”¹⁵

Valamivel sarkosabban fogalmaz Szilágyi Miklós: „A *népi iparművészet* definícióját a *népművészet-címszóba* belerajtvja adja meg a Magyar Néprajzi Lexikon: »...a népművészetet megszüntető iparosodás, urbanizáció teremt más társadalmi rétegekben újfajta igényeket efféle készítményekre. A népművészet örökségének ez a tudatos, gyakran szervezett és irányított keretekben megvalósult 'második élete' azonban elválasztandó a voltaképpeni népművészettől; ezt Magyarországon a kialakult szóhasználatban *népi iparművészetnek* nevezzük.« S bár önálló címszót kapott a *népművész* (mely »a népi kortárs alkotóknak a fel-szabadulás óta kialakult megnevezése«), s e címszó részeként a *népi iparművész*, a *Népi Iparművészeti Tanács*, a népművészetnek és 'második életének' definitív elhatárolása mintha azt sejtetné, hogy az etnográfusok és folkloristák a népi iparművészet mint lehetséges téma esetében a szaktudomány kompetenciájának a tagadásában jutottak volna konszenzusra.

Ami persze megalapozatlan következtetés! Csupán az fejeződik ki az elhatároló gesztusban, hogy a 'szervezett és irányított' keretekhez való hatékony néprajzkutatói hozzájárulás ellenére a 'szakma' felettébb bizonytalan volt (s persze bizonytalan mindmáig) az *érték* és

13 HOFFMANN Tamás: A tudomány forrásai-e a múzeumok néprajzi gyűjteményei? *Néprajzi Értesítő* 1969. LI. 5–14. (5. és 9. old.)

14 Lásd összefoglalóan FEJŐS Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, 2003.

15 VEREBÉLYI K. 2011. 152. – A tárgyalkotó népművészet terminus kapcsán olvasóink számára megemlítjük, hogy e témában széleskörű merítés olvasható egy tanulmánygyűjteményben, lásd BELLON Tibor – FÜGEDI Márta – SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Tárgyalkotó népművészet*. Budapest. 1998.

a jelentőség kezelésében. Noha a 'népművészeti örökség' kivételes értékének osztársadalmi elismertetéséért való munkálkodás – ha kellett, a hadakozás mindig is hozzátartozott a néprajzi programokhoz, a népművészetnek ez a 'második élete' – kimondva-kimondatlanul – a népi hagyományból való kilábolás jellemző tüneteként értelmeződött. A nemzeti és nemzetközi piacra figyelve létrehozott 'olyan, amilyen' háziipari/kisipari produktumot – a piaci árut – pedig csupán kvázi népművészetként, azaz: az 'igazi érték' visszfényeként értékelték az igényesebb szaktudósok.¹⁶

A múzeumokban tárgyakkal foglalkozó kutatók folyamatosan szembesülnek a fentebbi problematikával. Tanulságosak ezzel kapcsolatban – a talán egyik legnagyobb múltra és hagyományra visszatekintő kézműves tevékenység, az agyagművesség, a fazekasság, a népi kerámia – viszonylag homogén és koherens emlékanyagának, szakértő gondozójaként több évtizede a Néprajzi Múzeumban dolgozó muzeológus meglátásai: „Napjainkban a jelenkutatás egyik visszatérő kérdése, hogy a néprajzi gyűjteményekben – a mai háztartásleltárak dokumentálása és gyűjtése mellett – mennyire kell helyet szorítani a népi iparművészet alkotásainak... Mivel a népi iparművészet tárgyi emlékeinek gyűjtése Magyarországon nem igazán megoldott, hiszen a műfaj besorolása is bizonytalan, ezért úgy vélem, jobb híján a Néprajzi Múzeum hivatott ezeket összegyűjteni. Mivel nem épült be szervesen az iparművészetbe az egykori, népi kézműves tudás, mint mondjuk a skandináv államokban, a művészet nem alkot úgy szerves egységet, mint mondjuk Nagy-Britanniában, nálunk a népi iparművészet voltaképpen egy olyan terminus, amely részben valóban a korábbi népművészeti hagyományokra, valamint a kézműves technológiára utal, csak éppen nagyon is megváltozott környezetben. Mivel a népi iparművészet termékeinek gyűjtésére intézményesített formában nincs megoldás, úgy gondolom, hogy a Néprajzi Múzeumnak kell felvállalnia ezt a szerepet. ... Ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy nem problémamentes ennek a gyűjtési elképzelésnek a felvállalása. ... Az, hogy a mai népi iparművészeti tárgyaknak – ha csak válogatva, mérsékeltébb mennyiségben is – helye kell legyen a néprajzi gyűjteményekben, számomra nem kérdés. Folytatnunk kell, amit elődeink elkezdtek, és ehhez hozzátartozik egyrészt az 1950-es évektől gyarapodó 'új népművészeti' anyag átválogatása és beletárolása, másrészt napjaink népi iparművészetének alapos mérlegeléssel történő gyűjtése. Ugyanakkor igazat kell adjak azoknak, akik úgy vélik: a fazekasságra, a népi kerámiára vonatkozó adatokat nem lehet általánosítani, ugyanis ez a kérdés népi textilnél-viseletnél egészen máshogyan jelentkezik (gondoljunk csak a táncházakban viselt öltözökre vagy a néptáncsoportok 'viseletére'), a népi bútorművességhez pedig napjainkban egyre inkább hozzátartoznak a rönkfa bútorok, amelyeknek a gyűjtemények számára történő megvásárlása és egyáltalán a tárolása komoly nehézségekbe ütközik.”¹⁷

Ez utóbbi gondolat már átvezet bennünket egy – a tárgyaló népművészet kérdéseivel foglalkozó – s alkotó oldalról megfogalmazott véleményhez, melyet érdemes hosszabban idézni: „Ma már csak a népművészet utóéletéről beszélhetünk. A generációról generációra történő öröklődés láncja megszakadt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a néphagyomány értékeinek fennmaradásához tudatos, szervezett munka szükséges. A népi tárgyaló művészet ha-

16 SZILÁGYI Miklós: A népi iparművészet és a néprajzi muzeológia. In: Cseri Miklós, Füzes Endre (szerk.): *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve 15.* (Tanulmányok Füzes Endre 70. születésnapja alkalmából. Szentendre, 2002. 291–300. (391. old.)

17 CSUPOR István: A népi iparművészeti tárgyak és a múzeumi gyűjtemények. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása.* Budapest, 2003. 40–44. (40. és 43. old.)

gyománys környezetéből kikerülve két úton halad tovább. Az egyik, már korábban meginduló törekvés a háziipari tevékenység ösztönzése, megszervezése és termékeinek forgalmazása. A fazekasság mindig is különálló mesterség volt, melyet tanult mesterek űztek, és termékeiket falvakba széthordva vagy vásárokon értékesítették. Hasonló volt a takácsok, kékfestők, kovácsok vagy a kosárfonók munkája. A famegmunkálás már változatosabb képet mutat. A bútorkészítők, asztalosok, bútorfestők mesterembernek számítottak, de voltak, akik a mezőgazdasági munka mellett, a helyi igényeket kielégítve, csak időszakosan foglalkoztak famunkákkal. A szövés, fonás, a viselet darabjainak varrása, hímzések, csipkék előállítását otthoni asszonymunka volt, mint ahogy helyi, házi tevékenység volt a fából készített, akár szépen díszített használati vagy ajándéktárgyak készítése is.

A korai, jobbra magánvállalkozók tevékenységéként szerveződő háziipart az ötvenes évek elején szövetkezetekbe kényszerítették. Létrejönnek a háziipari és népművészeti szövetkezetek, munkájuk irányítására 1953-ban megalakul a Népi Iparművészeti Tanács, és megszervezik a népművészeti bolthálózatot. Ezzel egy sajátos új műfaj, a népi iparművészet alakul ki, melynek célja a turisztikai igényeket is kiszolgáló ajándék- és dísz tárgyak gyártása. Voltak szövetkezetek, amelyek dobozokat, fatányérokat készítettek: ezeket mások dombor faragással díszítették. A díszítőfaragást négyzetcentiméterre fizették. A szobrok, népi kispasztikák méretét megsabták, hogy beférhessenek a vitrinekbe, talpukra filcet ragasztottak, hogy fel ne karcolja a politúrt. Ekkor alakult át a csikósosotor fali dísszé, a rühzsírtartó cukros dobozzá, a mángorló italkínálóvá. A korábbi gazdag tartalmú használati tárgyak, eredeti funkciójukat elveszítve, alakjukban, anyagukban, ornamentikájukban megváltozva a tömegkultúra részévé váltak. A termékek befogadói passzív fogyasztók, az ügyben való részvételük kimerül annak eldöntésében, megveszik-e vagy nem veszik meg a terméket. Születtek értékes munkák is, amelyek jobbra eredeti tárgyak mintájára készültek, vagy múzeumi tárgyak másolatai voltak... A népművészet továbbélésének másik útja a közművelődési intézmények munkája révén indult el az 1960-as évek második felében. A hagyományos kultúrára való felfigyelés ezekben az években világjelenség volt, hatása nálunk is érvényesült. Ezt az érdeklődést fokozta a televízió képernyőjén megjelenő 'Röpül páva' népművészeti vetélkedő, melynek ösztönzésére százával szerveződnek a népdalkörök, tánccsoportok és a hímző, fafaragó szakkörök. 1970-ben meghirdetik a népművészet ifjú mestere pályázatát, melyen táncosok, énekesek, és a kézműves mesterség különböző ágai-ban alkotó fiatalok vehettek részt. Megyei és országos népművészeti kiállításokat szerveztek, jelentős eseménye volt a kiállítás sorozatnak a budapesti Nemzeti Galériában rendezett 1973-as bemutató. Megalakultak az első autentikus népzenei játszó együttesek, s nyomukban az azóta világhírűvé vált táncházak. Mindezt a Népművelési Intézet és a közművelődési házak munkatársai és a körjük szerveződő szakemberekből szervezte és irányította. Az Intézet kísérleti műhelyként – de függetlenül működve – megalakult a Fiatalok Népművészeti Stúdiója, mely havonta szervezett foglalkozásaira neves szakembereket hívott meg előadóknak. Az 1970-es évek elején sorra alakulnak a fafaragó–népművészeti tárgyformáló csoportok, stúdiók Győrben, Egerben, Zalaegerszegen, Miskolcon, Tatabányán, Debrecenben, Szolnokon, Szombathelyen, Kecskeméten, Magyarlúkafán. 1982-ben megalakul a Népművészeti Egyesület. Az Egyesület célja összefogni a különböző műfajokban tevékenykedő tárgyalgó csoportokat, és ahol erre lehetőség nyílik, olyan alkotóházakat, műhelyrendszereket szervezni, építeni, ahol a kosárkötőtől a kovácsig, a fafaragóktól a hímzőkig minden

népművészeti műfaj alkotói együtt dolgozhatnak. A másik fontos cél a műhelyekben készített munkáknak minél szélesebb körben való bemutatása, és ha lehetséges, értékesítése. Ezt szolgálta a budai várban évről évre megrendezett Mesterségek Ünnepe.”¹⁸

Anélkül, hogy jelen tanulmányunk keretét szétfeszítenénk, arra is csak utalunk, hogy – főüllemelkedve az értelmezési vitákon – a néprajzi hagyományok, a népi műveltség, illetve a közkultúra (megengedem, akár a tömegkultúra¹⁹) különböző terein, megnyilvánulásain túl, a népművészet miként jelenhet/jelenik meg más területeken. Gondolok itt az öltözködésben, a divatban megjelenő legújabb törekvésekre, mint például a Modern Etnika Iparművész Csoport tevékenysége vagy a professzionális képzőművészetben.²⁰

Nem kevésbé nagy – szinte már-már provokatív, és természetesen a tudományos érdeklődést megosztó – kérdés, hogy mit kezdünk a legújabb kor kifejezetten politikai nyomás hatására, ideológiával átítatott (de nem ihletett), megrendelésre készült alkotásaival. Ezek egy jelentős része valójában az adott korszak személyi kultuszának dokumentumai.²¹

A korábbi századokban is készültek megrendelésre tárgyak, csak néhány népművészeti vonatkozással bíró példát említve: szerelmi ajándékok,²² különböző ajándéktárgyak,²³ bőrtőnben készült pásztorfaragások,²⁴ aratási ünnepi koszorúk.²⁵ Ezek az alkotások azonban anyagfelhasználásukban, kivitelezésükben megmaradtak a népművészet határain belül, s nem jutottak el a giccs²⁶ tartományába.

Bármennyire is igyekeztem azonban körüljárni a fölvetődő kérdéseket, nem állíthatom, hogy lezártam volna – akár csak magam számára is – a népművészet fogalmának értelmezését, aminthogy tapasztalatom szerint a néprajztudomány, és a kérdéssel szembesülő társ-tudományok sem tudták kialakítani végleges álláspontjukat.

Egy-egy új jelenség, folyamat, szemlélet fölerősíti az át-, illetve újragondolás iránti igényt, szükségletet. Egy ilyen területe kulturális örökségünknek a települések arculatának

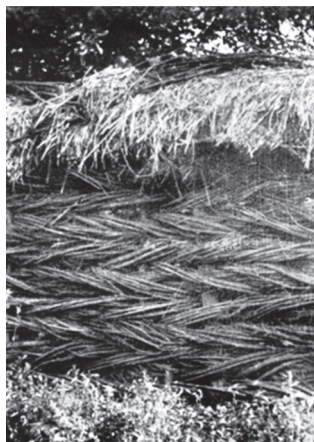
- 18 PÉTERFY László: A tárgyalgó népművészet. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2011. 299–305. (302–304. old.); Térségünk falujáró, vásárolzó fazekasságára nézve lásd KÓS Károly: A züricvölgyi gerencsárség. *Dunántúli Szemle* 1944. 118–131. és 208–218.; CZUGH Dezső: Faluzó és vásárolzó fazekasok Magyarorszábatán és környékén. *Néprajzi Közlemények* 1959.136–147.; GRÁFIK Imre: Velemér völgyi gerencsárség. *Vasi Szemle* 1986. XL. (3.): 381–388.; Továbbá Vas megyei vonatkozásként megemlíttük az egykor országos híró és rangú, s sebb napokat megélt Velemi Stúdió Népművészeti Egyesületet, illetve Alkotóházát. Végül vö. GRÁFIK Imre: Kézműves hagyomány és tárgykultúra. *Ethnographia* 117. 2006. (4.): 229–250.
- 19 Lásd GRÁFIK Imre: A népi kultúra és a tömegkultúra értelmezéséhez, illetve összefüggéséhez. Továbbgondolások Józsa Péter nyomán. *Vasi Szemle* 59. 2005. (5.): 562–574.
- 20 Lásd GRÁFIK Imre: Gondolatok a népművészet motívumairól. Szántó István festészete kapcsán. *Vasi Szemle* LXXI. 2017. (3.): 291–307.; Azt már szinte csak zárójelben említem meg, hogy vajon miként viszonyuljunk az olyan – legújabb és sok elutasítást, ám néhány pozitív reakciót is kiváltó – populáris műfajhoz, mint a grafiti.
- 21 Lásd BOKOR Miklós (szerk.): *Népiünk szeretete. Népművészeink ajándékai Rákosi Mátyás 60 éves születésnapjára*. Képzőművészeti Alap, Budapest, 1953.; vö. Rakosi60@neprajz.hu / Egy kultusz anyagi kultúrája (letöltve 2018. augusztus 28.); valamint a kiállításról VOIGT Vilmos: Rákosi születésnapja Rákosi60@neprajz.hu (http://archiv.magyarmuzeumok.hu/kiallitas/506_rakosi_szuletesnapja – letöltve 2018. augusztus 28.)
- 22 Lásd K. CSILLÉRY Klára: A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál. *Ethnographia* 1976. (1–2.): 103–132.
- 23 Lásd GRÁFIK Imre: Emlékező tárgyak. In: Szende Katalin–Kücsán József (szerk.): „Isten áldja a tisztas ipart”. *Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére*. Sopron, 1998. 87–120.
- 24 Lásd SZELESTEY László: Kismartonban/Sopronban készült. – Gefertigt in Eisenstadt und Sopron. In: *Volkskunst hinter Gittern. – Kismartonban/Sopronban készült*. (Kiállítási katalógus) Eisenstadt, 1991. 10–39.
- 25 Lásd KOVÁCS Ákos: *A kitalált hagyomány*. Kalligram, Pozsony, 2006.
- 26 MOLES, A. Abraham: *A giccs, a boldogság művészete*. Gondolat, Budapest, 1975.

VASI SZEMLE

2018. LXXII. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

Vert fal kerítés

Sövényfonatú kerítés

Álló deszkakerítés

*Fekvő
deszkakerítés*

Betétes deszkakerítés

Rakott kőkerítés

Téglafalas, lécbetétes kerítés

Kovácsoltvas kapus kerítés

átformálódása, különösen a vidéki, falusi, hagyományos építkezési gyakorlatnak a megváltozása.

Településnéprajzi, népi építészeti kutatásaim során már korán – először érintőlegesen, majd koncentráltabban – figyelmet fordítottam a telekhatárok, az utcafrontok lezárásának (kerítések, kapuk, oromfalak, épülethomlokzatok) megoldásaira.²⁷

Jelen tanulmányomban ezek köréből a kerítésekre koncentrálva, megemlítem, hogy e témával – bár kisebb terjedelemben – foglalkozik a magyar népi építészetet tárgyaló összefoglalás is.²⁸

Földidézve a korábbi századok archaikus, régebbi változatait, megállapítja: „Egy-egy falun belül is a legkülönbözőbb típusokat találjuk. ... A kerítésekhez a legutóbbi időkig legtöbbször helyi építőanyagot használtak. ... Az Alföldön a XIX. század második felétől már gyakori volt, hogy a módosabb gazdák földfalból, újabban téglából magas kerítést emeltek. ... Másol hasonló deszkapalánkot készítettek. ... Az utóbbi évtizedekben a kerítések szerkezete is megváltozott. Alárendelt helyeken faoszlopokra feszített dróthálót, az utca felé téglá-, kő- vagy betonlábazatú vaskerítést építenek. Érdekes egyes helyeken a hagyományos zsilipelés továbbélése modern szerkezetben: az előre gyártott vasbeton-kerítést hornyolt oszlopokból és az ezek hornyába illesztett vízszintes 'betondeszkákból' állítják össze.”²⁹

Egy-egy település konkrét és mélyreható vizsgálata arra is lehetőséget szolgáltat, hogy akár egyetlen településen belül is megfigyelhető és dokumentálható a különböző kerítéstípusok időbeli megjelenése és elterjedése. Erre példa a délvidéki, Tisza menti Zenta (ma Senta, Szerbia) városa.³⁰

Valkay Zoltán monográfiájában föltárul, hogy miként zajlott le a kerítésépítés változásfolyamata Zentán. Egyfelől az időben, történetiségben, illetve a település centrum és periféria (nevezetesen a városias központi rész utcái és mintegy mintát adva a külsőbb, szélsőbb falusias településrészt) viszonylatában. Ez utóbbi sok tekintetben rávetíthető a lakosság társadalmi-gazdasági rétegződésére, illetve foglalkozási megosztottságára is. Másfelől viszont képet kapunk arról, hogy a kerítésépítés az idők folyamán milyen anyagváltozásokon ment át, illetve milyen formai-szerkezeti megoldások és milyen díszítő eljárások kerültek alkalmazásra.

Magam, későbbi építészet-szemiotikai vizsgálódásaim során megállapíthattam, hogy a kerítések, kapuk, oromfalak, épülethomlokzatok együttes megjelenése, mint falusi, mezővárosi utcaképek (egyfajta építészeti kódként értelmezve), vizuális olvasatát adják a te-

27 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szentendre, Alföldi mezőváros tájegység telepítési tervének előkészítése során egy tanulmányomban földidéztem Makó rendezett város építészeti Szabályrendeletét (1889), melyben a 61.§. foglalkozik a kerítésekkel: „Bekerítésre szolgáló falaknál, deszka vagy léckerítéseknél, vasrácszatoknál stb. melyek közvetlenül a szomszéd határon állíttatnak föl, mindig a kötőoszlopok, keresztfák vagy falaknál a csurgó és 16 cm erősbbités alkalmazás csak a bekerítendő telek felé néző oldalon és a telek határan belül eszközözlendő.” GRÁFIK Imre: A makói paraszt-polgár ház. In: *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei 1.* Szentendre. 157–174. (169. old.); Vö. TÓTH Ferenc (szerk.): *Makó néprajza.* (Makó monográfiája 3.) Makó, 2008. vonatkozó fejezeteivel.

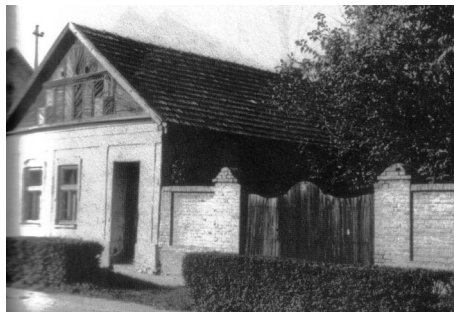
28 BARABÁS Jenő– GILYÉN Nándor: *Magyar népi építészet.* Budapest, Mezőgazda Kiadó. 2004.

29 BARABÁS J. – GILYÉN N. 2004. 110–111.

30 Lásd VALKAY Zoltán: *Zenta építészete.* Fórum Könyvkiadó, Újvidék – Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta. 2002.; más példa: DANKÓ Imre: Házformák Hajdúnánáson. *Ethnographia 75.* (1964) 58–94.; továbbá saját kutatásunkból lásd GRÁFIK Imre: Építészeti hagyomány – változó falukép – a falu jövője. *Bihari Múzeum Évkönyve VIII-IX.* Berettyóújfalú. 2001. 61–111.

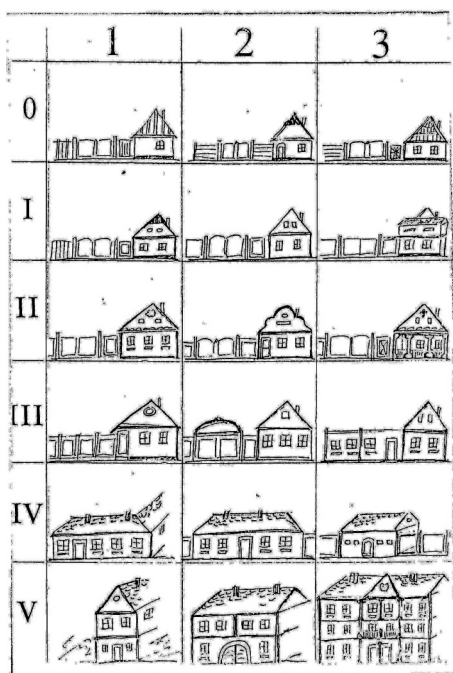

Iskolaépület téglafalazatú kerítése, 1874

Parasztház téglafalú kerítése, XIX. század vége

lepülésfejlődés különböző fokozatainak, megjelenítve a népi építkezés esztétikai megformálásának helyi, regionális jellegzetességeit.³¹

Falusi, mezővárosi utcafronti homlokzatok

A közelmúltban, előadást tartva Répcelakon, a város utcáin járva, figyelmet érdemlő jelenségre bukkantam. Miként az ország más településein, itt is megjelent az utcafronti kerítések kivitelezésében a beton, mint (építő)anyag. Az oszlopok és a közéjük beillesztett táblák kivitelezése, felületének megformálása, pontosabban azok díszítése azonban egyedi megoldásnak, mondhatni helyi jellegzetességnek tűnt. E jelenséget több szempontból is érdemesnek tartottam arra, hogy konkrét vizsgálat tárgyává tegyem.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy nem elszigetelt, s még csak nem is teljesen váratlanul föltűnt megoldásokról van szó. Bizonyos párhuzamok (netán előképek?!) az építőiparban – neves építészek és építetők munkája révén – már évtizedekkel korábban is megfigyelhetők voltak.

Elég itt utalnunk az *Élet és Irodalomban* (1975/11. szám) megjelent országos építészeti vitára, melynek középpontjában a Csete György és csoportja által tervezett paksi „tulipános” házak álltak.³²

31 GRÁFIK Imre: A mezőváros népi építészeti gyakorlatának elemzése szemiotikai-esztétikai szempontból. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): „Jelbeszéd az életünk”. *A szimbolizáció története és kutatásának módszerei*. Budapest. 566–591.

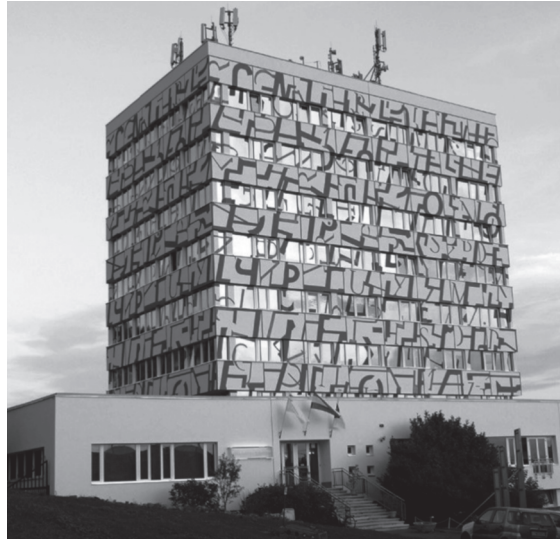
32 Lásd SIMON Katalin (Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK): A tulipán-vita. Lakótelep – humánium – organikus építészet. *Iskolakultúra* 2006/6. 13–27. http://real.mtak.hu/57637/1/EPA00011_iskolakultura_2006_06_013-027.pdf (letöltve 2010. július 10.)

A rendszerváltást is túlélő, s azóta is létező, a házigyári- illetve panelházak színtelen monotoniját föloldani szándékozó gyakorlat és az ezzel kapcsolatos viták dunántúli példái közül több várost is fölemlíthetünk. Mégpedig hol diszkrétebb, hol radikálisabb építészeti megoldásokkal szembesülhetünk, s ennek megfelelően hol erősebb, hol enyhébb kritikával találkozunk.

Egykori diákvárosomról olvashatjuk: „Az utóbbi évek panelfelújítási kampánya sajátos »színt« rakott a palettára. Székesfehérvár országos első lett a panelfelújítások mennyisége terén. Sajnálatos, hogy a hatalmas felületek színezésénél senki sem fogta a gyepelőt. Ennek eredményeként harsány, ötletszerű, bántó megoldások is születtek, tekintet nélkül szerke-

Tulipános ház, Paks

A pécsi kamara épülete

zetre, arányokra, környezetre. Némelyik megdöbbentő szín, vagy groteszk motívum-váltás a nevetségesség határát súrolja. Az elvadult dilettantizmus és az összehangoltság teljes hiánya uralkodik e téren, nem csupán a Vizivárosban, hanem Fehérvár szinte összes átfestett lakótelepén.”³³

Pécsett kedvezőbb megítélés tapasztalható: „A vakolat díszítéséhez a geometrikus avantgárd hazai és nemzetközi szinten egyaránt elismert képviselője, Konok Tamás Válogatott ritmusok I. című képerre esett a választás. Az alkotás mintázatát a homlokzatra festik, az így megjelenő betűk, valamint számtörédek által alkotott mintázatnak különböző távolságokban más és más rétegei válnak értelmezhetővé a szemlélők számára. Messziről a jelek halma összeesődik, és főként a kép világos alaptónusa érvényesül. Közelről azon-

33 Lásd CSUTINÉ SCHLEER Erzsébet (építész-mérnök, műemlékvédelmi szakmérnök): *Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány. Székesfehérvár. Belterület – Városrészek 5. Viziváros. Székesfehérvár 2010.* https://www.szekesfehervar.hu/upload/editor/2017/onkormanyzat/dokumentumok/foepiteszi_iroda/5_VIZIVAROS_2014_11_18.pdf (letöltve 2018. július 10. – 86. old.)

ban értelmezhetővé válik a mű jelhalmaz rendszere, absztrakt üzenete, látható az összetettség gazdagsága és a részletek harmóniája.”³⁴

Szolidabb trend érvényesült Győrben, ahol a regionális sajtó 2015-ben egyfajta társadalmi véleménynyilvánításra is mozgósította a város lakóit: „A lehangoló, szürke panelrengetegek helyét egyre inkább átveszik a színesre festett épületek. Várjuk olvasóink fotóit a felújított panelekről!”³⁵

*

Visszatérve Vas megyébe, Répcelakra, csak a már említett utcafrontokat lezáró kerítésekre szorítkozva, a legfontosabb fölvetődő kérdéseket számba véve, az alábbiakra indokolt további figyelmet fordítani:

- 1/ Mintegy kiindulásként az alapvető kérdés: ki, illetve mi motiválta az építetető, építető, hogy – még, ha bizonyos megszorításokkal élve is – esztétikai többletként értelmezhető díszítéssel (sőt díszítménnyel) lássa el a beton oszlopok és táblák – sima és sivár – felületét? Olykor csak a szürke, betonlap borítás egyénítése céljából.
- 2/ Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a beton elemek anyagának, összetételének meghatározottsága, illetve az előállításában és kivitelezésében alkalmazott/alkalmazható kisépítő technikai-technológiai megoldások mennyiben, milyen mértékben „kötötték meg”, korlátozták az alkotók (megrendelő és/vagy kivitelező) fantáziáját.
- 3/ Továbbá: az előzőek folyamányaként: a díszítő elemek, motívumok (?) meg- illetve kiválasztásában, „kiötlésében” milyen ismeretek (általános „népművészeti” tájékozottság, esetleg a térség népi díszítőművészetének köztudatban való jelenléte, netán egyéni/egyedi inspirációk) voltak a meghatározók, illetve mennyiben befolyásolták a megvalósított minták realizálását a kivitelezés technikai-technológiai lehetőségei/kötöttségei?

A kérdések megválaszolása érdekében megkíséreltem a (jelenlegi) tulajdonosokkal interjúk során feltárni az építkezés folyamatára, valamint az építetőkre és a kivitelező iparosokra vonatkozó információkat. Ezen a téren – a kutatás jelenlegi állapotában – a vártnál lényegesen szerényebb ismeretet sikerült szerezni.

Ennek részben az az oka, hogy több esetben nem a korabeli építetők lakik a házban, jobb esetben a leszármazottja, de az idős eredeti lakos emlékezete is – e tekintetben – nagyon hiányos.

Annyi mindenesetre valószínűsíthető, hogy Répcelakon a betonkerítések fő építési korszaka az 1950-es évek végétől az 1960-as évtizedre terjed ki.³⁶ Ez egybevágg azzal, hogy az

34 Lásd <https://konok.hu/konok-tamas-festmeny-egy-pecsi-hazfalon/> (letöltve 2010. július 10.)

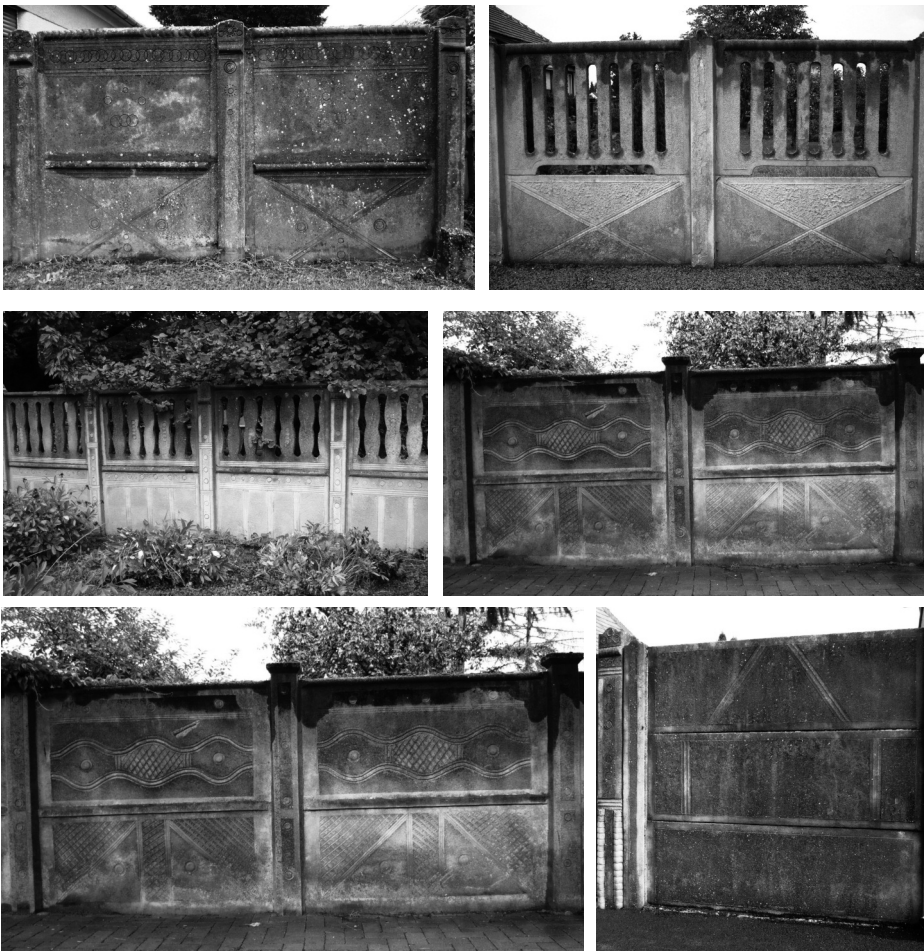
35 Lásd http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/keressuk_a_legszebben_felujitott_paneleket_gyorben_-_kuldjon_fotot/2413636/ (letöltve 2010. július 10.)

36 Megjegyezzük, hogy a betonkerítések országos megjelenése és elterjedése összefüggésben van a vasúthálózat kiépülésével, a vasútállomások építésével, illetve a vasút, pontosabban a MÁV által birtokolt, használt területek lehatárolásával, melyeknél gyakori volt a különböző betonelemek használata. A Répcelakot érintő vonal a XIX. század utolsó évtizedében épült ki, a régi vasútállomást 1891-ben adták át. A répcelaki házak portáit határoló betonkerítések – jelenlegi ismeretünk szerint – azonban későbbiek. Vö.: „Derecskén a XIX. században jelentek meg a deszkakerítések és a díszesen összeállított kis- és nagykapuk. Biharban az állatok és szekerek beengedését szolgáló nagykapuk fedél nélkül, míg az emberi közlekedést segítő kiskapuk fedéllel készültek, megvédve használojukat az időjárástól. A deszkakerítések a XIX. század első felétől a XX. század első negyedéig uralkodtak a kerítésépítészetben. Az 1950-es évektől a deszkát felváltotta a vaslemez, a vasrács, majd a beton.” Lásd <http://archiv.biharmegye.ro/node/5833> (letöltve 2010. július 10.); valamint CSÉCSI Lajos: *Derecske népi építészeti emlékei: néprajzi fotók egy észak-bihari városból*. Derecske, 2014.

ipari üzemek fejlődése és a munkalehetőségeknek köszönhető bevándorlások az ötvenes évek közepétől teljesen új utcásorok, utak, járdák megépülésével jártak.³⁷

Újabb lendületet adott a házépítéseknek az 1965-ös árvíz, ami után „Új építési területnek kijelölték a Bartók Béla utca kertjeinek végében lévő területeket. ... Az építkezésre jellemző, hogy két év alatt (1965–1966) 209 új ház épült. (Az adatok Répcelak és Csánig községekre vonatkoznak.)”³⁸

Míg azonban a lakóházak építése kőműves mesterek munkája volt, a kerítések kivitelezése nem minden esetben történt mester (kőműves) által (akik nem föltétlenül voltak helyiek, például Bük, Csánig településeket említették), s van példa házilagos készítésre (igaz, mester által irányított) betonkerítés-táblák öntésére is.

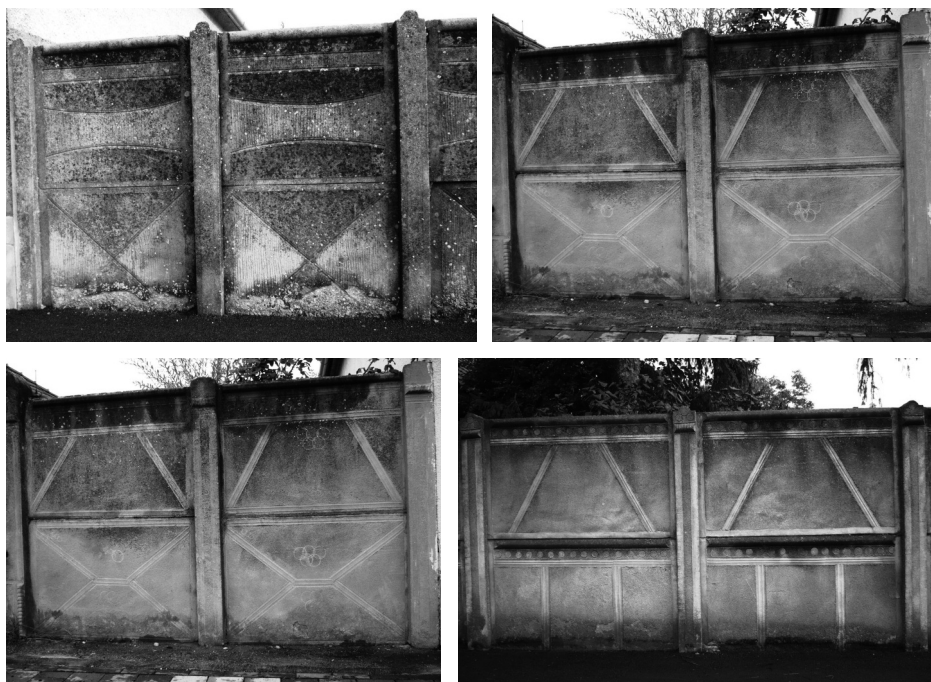

37 Összefoglalóan lásd BICZÓ Ferenc: A település története. In: SIMON Erzsébet (sajtó alá rendezte): *Répcelak története*. Répcelak, 1997. 10–51. (Vö. „Épülő családi házak: József Attila utca 1960” – a kötet 32. oldalán)

38 BICZÓ F. 1997. 33.

Az úgynevezett betonkerítések megjelenése és elterjedése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül, hogy már az 1930-as évektől Répcelakon Szabó János és Tsai téglagyára mellett, Cseh Miklós cementárugyára is működött.³⁹ A Szabó-féle téglagyár az Újhídnál, Cseh Miklós Cementárugyára a mai Rákóczi, Jókai, Ady utca és a vasútvonallal közti területen volt.⁴⁰

Első lépésként igyekeztem dokumentálni az előforduló típusokat, változatokat. Bevallom, nem jártam végig a települést, azokra az utcákra koncentráltam, ahol az előfordulás gyakoribb volt. (Kossuth, Petőfi, Bartók, Ady utcák). E szemlézés alapján pusztán a képi információk és formai kritériumok alapján megállapítható, hogy egyrészt elég jól behatárolható időszakban készültek, másrészt nem egyetlen kivitelező/mester munkáiról van szó.

A példák túlnyomó többsége magánházak utcafrontján található, de közterületeket határoló és szomszédos házak telekhatárait elválasztó eseteket is sikerült megörökíteni. Az oszlopok közé helyezett, vízszintesen és függőlegesen tagolt, kettes és hármas osztású felületek mellett áttört, illetve „bábos”-hatású egységek vonulata is megtalálható.

Bonyolult és sok még a megválaszolatlan kérdés a betonfelületeken megjelenő díszítőelemek kialakításának indítéka és létrehozóinak azonosítása. Megfigyelhető volt az is, hogy a betontáblákat magukba foglaló betonoszlopokon, különösen az oszlopfőkön nem ritkán eltérő mintákat láthatunk, mint a köztés táblákon. (Nem gondolnám, hogy ennek magyarázatát minden esetben csak a felületek különbözőségében látni.)

Az egyszerű vonalas, geometrikus **mintákat** (ahogy adatközlőim nevezték), konyhai eszközökkel (például kések, szaggyűjtők, konzervdobozok) házilag, maguk is kialakíthatták.

39 F. SZABÓ Géza (főszerk.): *Vas vármegye és Szombathely város általános ismertetője és címtára 1931–32. I–II.* Budapest. 286.

40 BICZÓ F: 1997. 26.

A bonyolultabb minták (összetett díszítmenyek, stilizált virág, „forgórózsa”-szerű motívum) megformálásának eszközeire, módjára és alkotóinak személyére vonatkozóan eddig még nem sikerült konkrét adatokat kapni. Ez utóbbiak motívum-értelmezése szemiotikailag (ikon, index, szimbólum)⁴¹ is izgalmas kérdéseket vethet föl, e téren azonban indokolt rendkívül mértéktartóan eljárni az egyes minták, motívumok értelmezésében.⁴²

- 41 A Ch. S. Peirce által bevezetett alapfogalmak értelmezése: Ikon: olyan jel, amely az általa jelölt tárgyra pusztán saját jellemzőivel utal. Index: olyan jel, amely oly módon utal az általa jelölt tárgyra, hogy az a tárgy rá valóban hatást gyakorol. ... Mivel az indexre a tárgy hatást gyakorol, mindenképpen kell lenni valami olyan minőségnek, amely a tárgyban is megvan. Az index erre való tekintettel utal a tárgyra. Szimbólum: olyan jel, amely az általa jelölt tárgyra olyan törvény segítségével utal, amely rendszerint általános eszméket társít egymással, és működésével azt a következményt vonja maga után, hogy a szimbólumot úgy értelmezzük, mint ami a tárgyra utal. Lásd VOIGT Vilmos: *Jeltudomány*. Szeged. 2011. 32–33. Továbbá bővebben kifejtve: VOIGT Vilmos: *Etnoszemiotika*. Szeged. 2013. 49–68. A jeltudományról összefoglalóan VOIGT Vilmos: *Bevezetés a szemiotikába*. Loisir Kiadó, Budapest. 2008.
- 42 Vö.: GRÁFIK Imre: A népművészet alkotói szabadsága. A szimmetria elvének érvényesüléséről. In: Bárbth Dániel (szerk.): *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest. 2005. 487–510. Folkloristica 9.; valamint GRÁFIK Imre: Vasi Népművészeti Tár I. Faragott mángorló – Szimmetria a népművészetben. *Vasi Szemle LXII*. 2008. (1.): 105–117.; továbbá GAZDA Klára: *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány*. (Egyetemi jegyzet) Kolozsvár. 2008.

Kevés alapos kutatással rendelkezünk e tárgykörben az ország más településeire nézve is. Ezért kell kiemelt figyelmet tulajdonítani azokra a megoldásokra, amelyek önmagukban több információt tartalmaznak. Szerencsésebb körülmények között ugyanis arra is van példa, hogy a betonkerítéseken, illetve a betonoszlopokon az építés évszáma és/vagy az építető monogramja is megjelenik.⁴³

Távolról sem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy a bemutatott beton anyagú kerítések a fentebb leírt megformáltságukban a népművészet (valamilyen, bármilyen) továbbélését jelentenek. Pusztán formai jegyek, egyes minták hasonlósága alapján arra sem gondolok – mint e vonatkozásban nálam „merészebb” elemzők –, hogy akár a klasszikus népművészet hagyományozott vagy éppen az úgynevezett magas művészet alkotásaiban megjelenő motívumok „azonossága” révén (föltételezett) szimbolikus tartalmak közvetlen vagy közvetett megjelenítésére, utóéletére, átvételére lehetne/kellene következtetni.

E tekintetben, más tárgycsoport vizsgálata alapján, s kissé más szempontból közelítve ugyan, de hasonló következtetésre jutott K. Csilléry Klára is: „Tapasztalva, hogy újabban mennyire eluralják a népművészet ornamenseinek jelentésével kapcsolatos hazai irodalmat a hiteles adattal és módszeres tudományos kutatással alá nem támasztott spekulációk, rá kellett döbbennem a tárgyak készítőitől és használóitól eredő ilyen nyilatkozatok fontosságára... így például arra, hogyan sikkadhat el az eredeti képi üzenet már magában a tárgyát előállító háziiparos közösségben, illetve mi szolgálhat analógiaként az azt használók számára újabb értelmezés megalkotásához. Más, meghökkentő példákkal azt demonstráltam, hogy a motívumátadással nem társult szükségképpen az eredeti jelentés továbbítása is, továbbiakkal pedig azt, hogy a népművészeti ábrák nézői miként alakították hozzá a közhelyeszerű értelmezéseket az adott helyzethez”⁴⁴

43 Lásd BÁNSZKI István: <http://www.zamoly.hu/files/seta/keritesek.pdf> (letöltve 2010. július 10.)

44 Lásd K. CSILLÉRY Klára: Bútorművesség – lakáskultúra – népművészet. *Néprajzi Értesítő*. (1993) LXXV: 9–36. (26. oldal); Vö. GRÁFIK Imre: Gondolatok a népművészet motívumairól. (Szántó István festészete kapcsán) *Vasi Szemle* LXXI. 2017. (3.): 291–307.; továbbá VEREBÉLYI Kincső – VOIGT Vilmos: Motívumkatalógus vagy értékclasszifikáció. In: Péntek János (szerk.): *Szöveg és stílus*. Kolozsvár. 1987. 428–437. 427. old.); valamint GAZDA Klára: Egy díszítőművészeti motívumkatalógus előmunkátaiból. A gyimesi viselet vázsonnhímzés-mintái. In: Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-be. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. II. Budapest. 2000. 417–440.

Az azonban elgondolkodtató, hogy formai változataikban és különböző motívumokat fölhasználó, eltérő díszítményekkel – a vélhetően múlt lehetőségként, divatként – föltűnő betonkerítések milyen helyet foglalnak el a falusi (egykori mezővárosi), kisvárosi települések jelenkori építészeti arculatának alakításában.⁴⁵

Nem kikerülve az általam – eredendően – fölvetett kérdésre adandó választ, mindenekelőtt megjegyzem, hogy nem pusztán egy szaktudomány belső, s néhány szélsőséges állásfoglalás szerint, csupán elméletieskedő (ál)problémájáról van szó. Az igazi, és nem csak a saját kultúránk szempontjából fontos dilemma, hogy a népek, nemzetek, különböző közösségek, jelenkori kultúrájuknak – a globalizáció hatása alatt álló – alakulása/alakítása során miként viszonyulnak kulturális örökségükhöz, benne a népi kultúra, a népművészet hagyományaihoz.⁴⁶

Ebből a szempontból két vonatkozást kiemelhetően fontosnak ítélünk:

- 1/ Közösségi (és egyéni) identitást meghatározó (hagyomány, jellegzetességek, sajátosságok)
- 2/ Gazdasági tényezőként (különösen a turizmus ágazataiban), mint kulturális szolgáltatás

Ha a bemutatott betonkerítések példázatát figyelembe véve kísérlem meg azon kritériumok meghatározását, amelyek alapján bárki általi, bármiféle tevékenységet a népművészeti hagyományokhoz kapcsolhatok, akkor az alábbiakra gondolok:

- nem föltétlenül saját előállítású, de mindenképpen (vagy legalább döntő mértékben) természetes alapanyagok felhasználása;
- kézműves tevékenység (legfőljebb úgynevezett kisgépek, pl. varrógép, mely lehet elektromos meghajtású is) használata;
- A díszítés, díszítmény elemei (ornamentika, minta, motívum) helyi, regionális, nemzeti hagyományokra vezethetők vissza – ezen nem (csak) másolást értve.

Megjegyzem, hogy a fenti – semmiféle szakmai konszenzust nem bíró, így önkényesen fölállított föltételek akár minimális követelménynek tekinthetők, ha talán nem is teljes mértékben kizárólagosnak.

A tudományos kutatás és kulturális örökség megőrzése szempontjából pedig alapvető feladat a folyamatok és a tények minél sokoldalúbb dokumentálása. Ebben a tevékenységben megszívlelendő az ajánlás, miszerint: „Nagyon fontos, hogy – a modern tudományosság egészében kialakult gyakorlathoz híven – az eredményeket a néprajzi kutatásban és még inkább a sok szervezési feladattal párosuló néprajzi szakmuzeológiában csak kollektív erőfeszítések révén lehet elérni.”⁴⁷

Tanulmányunk arra példa, hogy egy ilyen viszonylag szűk, de a települések utcaképi megjelenését befolyásoló témakör vizsgálatánál⁴⁸ is további helytörténeti kutatásnak kell az eddigi adatokat pontosítani és kiegészíteni ahhoz, hogy egyrészt a kerítésépítés ezen helyi gyakorlatára nézve, másrészt az országos folyamatokba való illeszkedésére vonatkozóan megnyugtató ismerethez jussunk.

45 E vonatkozásban idéztem föl fentebb – talán nem erőltetett párhuzamként – a lakótelepek monoton falfelületeit „színesítő” építészeti megoldásokat, mely törekvések olyan – lappangó – törvényszerűségekre (is) utal/hat/nak, melyek a klasszikus folklór vagy éppen a szépre, másra, egyénire, jellegzetesre való tudatos és/vagy tudatalatti törekvés elemi emberi mentalitására engednek következtetni.

46 Mert: jelünk a világban: kultúránk. Lásd GRÁFIK Imre: *Jelünk a világban: kultúránk*. Szombathely.

47 HOFMANN T. 1969. 12.

48 A *Vasi Szemle* olvasói megtapasztalhatták, hogy nem idegen tőlem az ilyen – mások által figyelmet nem kapott – úgymond „az utcán heverő” témák módszeres kutatása. Lásd GRÁFIK Imre: Szombathelyi kerékvetők. Dunaúti párhuzamokkal, országos kitekintéssel. *Vasi Szemle* LXVI. 2012. (1.): 275–307.